

Együttélés multietnikus térben

Hrenciuc, Daniel: *Magyarok Bukovinában (1774–1941)*. Mega Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022. 244 oldal.

Bukovina és az ott élő számos etnikum 18–20. századi története iránti érdeklődés hosszú múltra tekint vissza, a témában könyvtárnyi publikáció jelent már meg. Önmagában összegyűjtésük és feldolgozásuk is nagy kihívás, különös tekintettel ezek soknyelvűségére. A bukovinai magyarság (székelység) 1774 és 1941 közötti múltjával egyébként aktívan foglalkozó hazai kutatás azonban ezeknek csak töredékét hasznosította, így a román nyelven születő szakmunkák becsatornázása is esetleges maradt. Ezért is jó hír, hogy Daniel Hrenciuc jelen kötete – egy a mostaninál terjedelmesebb, 2006-os román nyelvű előzmény-kötet¹ megjelenése után – most egyszerre olvasható újra (és rövidítve) románul és immár magyar fordításban is.²

A történész szerző – aki a Mihai Eminescu Nemzeti Kollégium (Suceava, RO) tanára – e térség és népei múltjának alapos ismerője, kutatásaiban fontos szerepet kap az etnikai identitások és a kulturális terek kapcsolatának vizsgálata, a lokális közösségek változó birodalmi és állami terek keretei között zajló története. A multietnikus és multikonfeszziós történeti Bukovina egy ilyen megközelítés számára kiváló terep. Jelen kötet e térségnek a Habsburg Birodalom közép-európai terébe, majd a Román Királyságba történő integrációs kísérleteit az itt élő magyar közösségek szemüvegén keresztül mutatja be, egészen a térség 1940-es évekbeli „cseppfolyóssá válásáig”.

Hrenciuc 2003-ban megvédett doktori disszertációja a lengyel–román kapcsolatok két világháború közötti történetéről szól,³ ezt követően pedig párhuzamosan foglalkozott a Bukovinában élő lengyelek,⁴ ukránok⁵ és magyarok, majd

¹ Maghiarii in Bucovina (1774–1941). Iași, 2006. (498 oldal)

² A magyar nyelvű kiadással párhuzamosan I. Maghiarii in Bucovina (1774–1941). Cluj-Napoca, 2022. (246 oldal)

³ România și Polonia 1918–1931: relații politice, diplomatice și militare. Septentrion, 2003.

⁴ Un destin pentru istorie: Polonezii în Bucovina (1774–2008). Iași, 2008.

⁵ Provocările vecinătății: ucrainenii bucovineni în Regatul României Mari (1918–1940). Contribuții. Iași, 2010.

a németek⁶ és a zsidók⁷ történetével, valamint vizsgálta az ott élő nemzeti kisebbségek 1918 utáni, a Román Királyságba történő integrációjának folyamatait.⁸ Munkásságának fontos részét képezi a forrásközlő tevékenység is, mely egyfelől köteteknek bőséges dokumentum-mellékleteiben jelenik meg, másrészt önálló kiadványok formáját ölti.⁹

A szerző a Bukovinában, a Szucsáva várostól északra alapított öt székely falunak¹⁰ és lakosainak történetét elsősorban nemzetközi (osztrák–német) és román szakirodalom, illetve román levéltári források alapján írta meg. Arra törekedett, hogy átfogó képet rajzoljon a bukovinai magyarság kialakulásáról, fejlődéséről és a területről történő folyamatos elvándorlásáról, végül 1941-es repatriálásáról. A téma fontosabb magyar feldolgozásainak és forrásmunkáinak felsorolására röviden kitér ugyan a bevezetőben, illetve a bibliográfiában is szerepel ezek közül több alapmunka, de összességében nem ezek adják elbeszélésének támaszát. Ezzel fontos – a vizsgált közösségeket belülről ismerő szerzők – munkái maradnak ki a feldolgozásból, másfelől viszont olyan külső szempontokat érvényesít, melyek a magyar szerzőknél hiányoznak, vagy csak érintőlegesen jelennek meg. Fontos kiemelni, hogy Hrenciuc olyan reális, komplex képet igyekszik megrajzolni, mely egyaránt elutasítja az idealizált, illetve a konfliktusos nemzeti elbeszélést, és munkájában empatikus, de objektivitásra törekvő marad.

A kötet fontos, adatgazdag fejezeteinek forrásbázisát a magyar kutatók számára nehezebben hozzáférhető romániai levéltárak anyagai adják (Külügyminisztériumi Levéltár, Nemzeti Központi Történeti Levéltár, Suceava Megyei Nemzeti Levéltár), amit számos nyomtatásban is hozzáférhető dokumentumkötet egészít ki. Ezeknek a bevonása elsősorban az 1918 utáni időszak története kapcsán fontos, és a két világháború közötti, romániai közigazgatás alá tartozó lokális közösségtörténet aspektusait tárja fel.

A kötet első fejezete a Habsburg igazgatás alá került Bukovina (1774) közigazgatási, intézményi változásait ismerteti, háttérben a multietnikus és multikonfeszcionális tér bemutatásával. A tartomány birodalmi integrációjának folyamatát és az itt élő népek együttélésének kereteit úgy jeleníti meg, hogy közben figyelemmel

⁶ *Intre destin si istorie: Germanii in Bucovina (1918–2012)*. Cluj-Napoca, 2013.; *Germanii în Regatul României Întregite (1918–1945)*. Cluj-Napoca, 2019.

⁷ *Dilemele conviețuirii: evreii în Bucovina : 1774–1939*. Iași, 2013.; Cernăuți, Ierusalimul de pe Prut. O istorie a evreilor din capitala Bucovinei. Cluj-Napoca, 2022.

⁸ *Continuitate și schimbare; integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în regatul României Mari (1918–1940)*. Vol. 1. Rădăuți, 2005., Vol. 2. Suceava, 2007.

⁹ *Cultul lipovean din România în documentele Securității Poporului (1948–1960)*. Cluj-Napoca, 2016.; *Prigonirea Bisericii Romano-Catolice din Romania in timpul regimului comunist (1945–1989)*. Contributii documentare. Cluj-Napoca, 2021.

¹⁰ Andrásfalva (Măneuți), Hadikfalva (Dornești), Istensegits (Tibeni), Fogadjisten (Iacobesti), és Józseffalva (Vorniceni Mari).

van az egyes etnikumok saját nemzeti törekvéseit tükröző nézőpontokra is. Ezt követően a bukovinai magyarság (székelység) eredetének kérdéseivel foglalkozik, talán kissé messziről kezdve a történetet, itt elég lett volna a Moldvába település közvetlen előzményeit bemutatni. Az viszont fontos, hogy a szerző a moldvai magyar jelenléte hosszú időszakon keresztül vizsgálva, differenciáltan szemlélteti a térség népességmozgásainak dinamizmusát. Az erdélyi székelyeknek a Habsburg közigazgatás keretei közötti életét röviden tekinti át, és felvázolja a bukovinai magyarok önképének meghatározó elemét, a kivándorlás nagyobb hullámát elindító madéfalvi mészárlás (1764) eseményeit is. Említi a korábbi „emigrációs hullámokat” is, amikor a nehéz életkörülmények között élő csíkiak a moldvai vajdák előnyös felhívásaira távoztak. A harmadik fejezet a bukovinai magyar telepek megszületését tárgyalja: a településeket sorra véve törekszik az alapítás körülményeinek a bemutatására, különös hangsúlyt fektetve a telepítési lélekszámokra, a családoknak kijelölt földterületek meghatározására és a legfontosabb családfők azonosítására. Mindeközben figyelemmel van a telepítők és alapítók személyén túl az egyes települések sajátosságaira, térbeli, természeti és gazdasági meghatározóira. A kötetnek ez a része leíró jellegű, de rendkívül adatgazdag.

A következő rész (IV.) a Habsburg-közigazgatás időszakának eseményeit tekinti át, a birodalmi változások lokális hatásainak ismertetésével. Ebben a részben is hangsúlyos a demográfiai mutatók alakulása és az itt élő magyarok – földhiány miatt – romló életkörülményeinek nyomon követése, illetve az elvándorlás okainak, hullámai irányainak bemutatása. A szerző a kötet több pontján igyekszik érzékeltetni azt is, hogy a Magyar Királyság részéről mikor és milyen érdeklődés mutatkozott (vagy nem mutatkozott) a bukovinai székelyek helyzete iránt, és ez minek volt köszönhető.

Külön fejezet (V.) foglalkozik az 1918 előtti anyanyelvi oktatás kiépítésével a magyar településeken, kiemelve a fontosabb tanítókat és egyházi személyeket, közölve az iskolai statisztikákat. Arról is képet kaphatunk, hogy a környező települések (közép)iskoláiban mennyi magyar diák tanult. A hatodik fejezet részletesen tárgyalja az első világháború hatását a bukovinai magyar közösségekre: a hadiszolgálat és a hátországi élet, a frontátvonulás pusztításának bemutatása egyaránt markánsan jelenik meg. A háború alatti nagypolitikai és hadművelleti események lokális hatása alaposan dokumentált, és a fejezet korabeli fotókat is közöl. A kronologikus elbeszélést egy időre Bukovinának a Román Királysággal való egyesülési folyamatát ismertető rész zárja. A széteső Habsburg Birodalom romjai között meginduló párhuzamos nemzeti törekvések felvillantása után a fókusz az új román államba való integráció folyamatára helyeződik.

A következő nagyobb egység (VIII–X.) már tematikus kérdéseket tárgyal. A bukovinai magyar népi kultúra egyes elemeinek (lakóház, lakodalom, táplálkozás) vázlatos, képekkel illusztrált bemutatása mellett külön rész foglalkozik

a közösségek hitéleti kérdéseivel (templomok, zarándoklatok, búcsúk). Utóbbi rövid fejezet az egyházszervezet és az alsópapság bemutatása mellett röviden felsorolja a fontosabb egyházi ünnepeket is. A székely családok mindennapjait mélyen érintő járványok az egész térség lakosainak demográfiai folyamataira is hatással voltak, a szerző ezeket is sorra veszi, egészen a második világháború időszakáig.

A két világhégés közötti évek története az új román államban végbemenő változások bemutatásáról és ezeknek a bukovinai magyar közösségek mindennapjaira gyakorolt hatásáról szól. A történeti Bukovina Román Királyságba történő „beillesztése” során az itt – viszonylag zártan – élő magyarok is szembesültek a politikai, közigazgatási, oktatási és szellemi integráció nehézségeivel, konfliktusaival és egyházi, iskolai és családi keretek között igyekeztek őrizni önazonosságukat. Hrenciuc alaposan ismerteti a nagypolitikai folyamatokat, kitérve a Romániába került magyar közösségek politikai szerveződésire általában, illetve külön alfejezetben ismertetve az 1921-es földreformnak a bukovinai magyar községekre gyakorolt hatását. Az utóbbi kapcsán megállapítja, hogy az Bukovinában – összehasonlítva az erdélyi és a bánági magyarokkal – pozitívabb volt, de itt is sok elégedetlenség volt tapasztalható. A bukovinai magyarok megjelenését a román kisebbségi statisztikákban az 1930-as népszámlálás alapján vázolja (kb. 12 ezer fő az öt településen, azon kívül elenyésző szám), majd kitér a háborúk közötti iskolaügyre. Utóbbi bőségesen adatolt alfejezetben a románnyelvűsítés fokozatainak és formáinak bemutatása mellett számos tanítói és tanulói névsor alapján alkothatunk képet a magyar települések oktatási helyzetéről. Az anyanyelvi órák számának csökkenése és az iskolák egy részének megszüntetése dokumentálható, másfelől, állapítja meg a szerző: *„a bukaresti központi kormányzat vágyai és szándékai beleütköztek a vidéki és helyi valóságba, ami erősen lefékezte egyes integráló lépések hatását e területen.”* (156.) Hrenciuc konklúziója szerint a bukovinai magyaroknak a többi etnikummal való együttélését – talán némi ellentmondást rejtő módon – segítette a közösségeiket jellemző elzártság, hagyománytisztelet és elszigeteltség, illetve az a szerep, melyet a terület gazdaságában betöltöttek azáltal, hogy ellátták zöldséggel és gyümölcscsel Radóc (Rădăuți), Szucsáva (Suceava) és Szeretvásár (Siret) piacait.

A kötet izgalmas és értékes fejezetei (XII–XIII.) foglalkoznak végül a román állam két világháború közötti etnocentrista, homogenizáló kisebbségi politikájával és ennek a bukovinai magyarokat érintő mindennapjaival, valamint az 1940–41-es területi veszteségeket követő repatriálás helyi lefolyásával. Ezek a részek romániai levéltári források alapján komplex módon mutatják be a kérdést, olyan szempontokat is érvényesítve, melyek a magyar kutatók számára is hasznosak lehetnek. A Román Királyságban működő magyar (és román) pártoknak a bukovinai magyarság körében kifejtett tevékenysége, a helyhatósági választási/nemzetiségi névsorok ismertetése hasznos bővítése ismereteinknek. A szerző konklúziója szerint:

„A bukovinai magyarok állapota a két világháború közötti időszakban szorosan kapcsolódott a román demokrácia fejlettségi fokához. Bukovina többetnikumú, toleráns és többfelekezeti légköre, ami a Habsburg korszakban épült fel, erőteljesen megrendült a két világháború időszakban olyan jelenségek miatt, mint a szélsőséges nacionalizmus, antiszemitizmus, demagógia, populizmus stb. Ezeket erősítették egyes politikai vezetők, bátorítva a hatóságok gyenge válaszreakcióitól.” (168.)

A bukovinai magyarok délvidéki telepítésének története szintén sokat tárgyalt téma a magyarországi szakirodalomban. A szerző megközelítésmódja annyival nyújt többet ezeknél, hogy a „kibocsátó oldali” események alaposabb feldolgozását kínálja. A más bukovinai etnikumok hasonló történeteivel párhuzamba állítva és a román közigazgatás működésének az információgyűjtés fázisától a megvalósításig terjedő bemutatásával fest árnyalt képet a magyarok térségből való távozásáról. Ebből az aspektusból elkerülhető, hogy a távozás folyamatának bemutatása a telepítő magyar állam korabeli propagandisztikus narratívái szerint kerüljön leírásra. Nem hallgatja el a szerző az esetleges erőszakos szituációkat sem, és megfelelően értékeli a kivándorlás érdekében aktívan mozgósító szereplők tevékenységét. A „távozás egyéni stratégiáit” (ottmaradó vagyon megsemmisítése, visszaszökés, stb.) a szituációban rejlő lélektani elemek empatikus figyelembevételével ábrázolja. A fejezetben közölt birtok- és terményadatok jó összképet adnak a távozóban lévő bukovinai magyarság vagyoni helyzetéről.

Az 1941-ben távozó családok sorsának további alakulását a kötet rövid kitekintésben foglalja össze, kitérve a bácskai évekre és az 1944–1945-ös dél-dunántúli letelepítésre. A kötet szemléletmódjára jellemző a fejezet záró megállapítása: „Végül is a bukovinai magyarok repatriálása nem egyedülálló jelenség – lásd a németek, majd a lengyelek eseteit – de távozásuk hozzájárult a történeti Bukovina multikulturalizmusa és plurikonfessionalizmusa erőteljes gyengüléséhez.” (191.)

A kötet fordítása és szerkesztése kapcsán lehet némi hiányérzete az olvasónak, mivel a szövegben nehézkes, magyartalan kifejezések és mondatszerkezetek sorakoznak, számos betűcserére, elírásra is lehet bukkanni. Ennek ellenére a kötet magyar nyelvű megjelenése – forrásgazdagságára is tekintettel – kifejezetten üdvözlendő, tekintettel arra is, hogy a vizsgált térség emlékezete ma is élő a bukovinai székelyek magyarországi közösségeiben.

Csibi Norbert